

УДК
74.49



ХАЙ-ТЕК ПРЕС

Чернелевський Л. М.,
Слободян Н. Г., Михайленко О. В.

**Аналіз
діяльності підприємств
та банківських установ:
економічний,
фінансово-інвестиційний,
стратегічний**

Підручник



Рецензенти:

І. К. Бондар — доктор економічних наук, професор, Науково-дослідний економічний інститут;

В. Г. Швець — доктор економічних наук, професор, Київський національний університет імені Тараса Шевченка;

А. О. Зайнчковський — доктор економічних наук, професор, Національний університет харчових технологій.

***Затверджено Міністерством освіти і науки України
як підручник для студентів вищих навчальних закладів
(лист № 1.4/18-Г-2794 від 23.12.2008 р.)***

Чернелевський Л. М., Слободян Н. Г., Михайленко О. В.

Ч 49 Аналіз діяльності підприємств та банківських установ: економічний, фінансово-інвестиційний, стратегічний: Підручник. — К.: «Хай-Тек Прес», 2009. — 640 с.

ISBN 978-966-2143-27-0

У підручнику викладено найважливіші теми дисципліни згідно із навчальними планами, ухваленими Міністерством освіти і науки України. Підручник являє собою методичний комплекс і містить: теоретичний матеріал, практикум із багатоваріантними задачами, рекомендації з організації поточного контролю знань. До кожної із викладених тем наведено методичні матеріали: контрольні запитання і тести, рекомендована для самостійної роботи навчальна література. Практикум містить методичні вказівки для вирішення вправ і рішення типових задач.

Для студентів вищих навчальних закладів, практичних працівників та осіб, що самостійно вивчають дисципліну.

УДК 658.012.12

© Чернелевський Л. М., Слободян Н. Г.,
Михайленко О. В. 2009

ISBN 978-966-2143-27-0

© «Хай-Тек Прес», 2009

Розділ І. ЕКОНОМІЧНИЙ АНАЛІЗ	8
Частина І. Теоретичні основи економічного аналізу	8
Тема 1.1. Наукові основи економічного аналізу.....	8
1.1.1. Суть, мета та основні завдання економічного аналізу	8
1.1.2. Предмет та об'єкти економічного аналізу та основні його принципи.....	10
1.1.3. Місце економічного аналізу в системі дисциплін та його зв'язок з іншими науками	12
1.1.4. Поняття, економічна сутність господарських резервів та їх класифікація	14
1.1.5. Структура аналітичного процесу та основні форми викладення аналітичного матеріалу	16
Тема 1.2. Метод і спеціальні прийоми економічного аналізу.....	18
1.2.1. Метод економічного аналізу та його характерні риси	18
1.2.2. Методика комплексного аналізу господарської діяльності.....	19
1.2.3. Традиційні методичні прийоми економічного аналізу	21
1.2.4. Застосування математичних методів в економічному аналізі	29
1.2.5. Інтуїтивні (евристичні) методи економічного аналізу.....	31
Тема 1.3. Організація та інформаційне забезпечення аналітичної роботи на підприємстві.....	32
1.3.1. Основні види економічного аналізу та їх класифікація	32
1.3.2. Основні правила і організаційні форми аналізу господарської діяльності підприємства.....	35
1.3.3. Інформаційне забезпечення економічного аналізу господарської діяльності підприємства.....	38
Частина ІІ. Економічний аналіз діяльності підприємства	43
Тема 1.4. Аналіз виробничої та маркетингової діяльності підприємства	43
1.4.1. Завдання та інформаційне забезпечення аналізу виробничої та маркетингової діяльності	43
1.4.2. Аналіз динаміки і виконання виробничої програми	45
1.4.3. Аналіз ритмічності виробництва	48
1.4.4. Аналіз структури і асортименту продукції	51
1.4.5. Аналіз якості продукції.....	53
1.4.6. Аналіз конкурентоспроможності продукції	57
1.4.7. Аналіз факторів та резервів збільшення випуску та реалізації продукції	58
Тема 1.5. Аналіз ефективності використання основних засобів.....	61
1.5.1. Значення, завдання, напрямки та інформаційне забезпечення аналізу ефективності використання основних засобів	61
1.5.2. Аналіз обсягу, структури та динаміки основних засобів	63
1.5.3. Аналіз забезпеченості підприємства основними засобами виробництва	67
1.5.4. Аналіз використання виробничих потужностей та обладнання.....	71
1.5.5. Аналіз інтенсивності та ефективності використання основних засобів.....	74

Тема 1.6. Аналіз організаційно - технічного рівня виробництва	76
1.6.1. Задачі і напрямки аналізу	76
1.6.2. Аналіз науково-технічного рівня виробництва	77
1.6.3. Аналіз організаційного рівня виробництва, праці та управління.....	84
Тема 1.7. Аналіз ефективності використання сировини і матеріальних ресурсів	88
1.7.1. Значення, завдання, напрямки та інформаційне забезпечення аналізу ефективності використання сировини і матеріальних ресурсів	88
1.7.2. Аналіз рівня сировинного і матеріально-технічного постачання.....	91
1.7.3. Аналіз ефективності використання матеріальних ресурсів.....	97
Тема 1.8. Аналіз ефективності використання трудових ресурсів і заробітної плати	101
1.8.1. Значення, завдання, напрямки та інформаційне забезпечення аналізу ефективності використання трудових ресурсів	102
1.8.2. Аналіз забезпеченості підприємства персоналом.....	105
1.8.3. Аналіз використання фонду робочого часу	110
1.8.4. Аналіз продуктивності праці та ефективності використання робочої сили.....	115
1.8.5. Аналіз ефективності використання фонду заробітної плати.....	119
Тема 1.9. Аналіз собівартості продукції (робіт, послуг)	124
1.9.1. Значення, завдання й об'єкти аналізу собівартості продукції.....	124
1.9.2. Аналіз структури витрат на виробництво	126
1.9.3. Аналіз повних витрат.....	136
1.9.4. Аналіз валових витрат та витрат майбутніх періодів	137
1.9.5. Особливості аналізу прямих та непрямих витрат	137
1.9.6. Аналіз витрат на гривню продукції.....	144
1.9.7. Аналіз собівартості окремих видів продукції.....	146
1.9.8. Груповий підрахунок виявлених витрат та резервів зниження собівартості продукції.....	148
Тема 1.10. Аналіз доходів підприємства	151
1.10.1. Задачі і напрямки аналізу доходів підприємства.....	151
1.10.2. Аналіз складу і структури операційних доходів підприємства	152
1.10.3. Аналіз валових доходів підприємства та доходів майбутніх періодів ..	154
Тема 1.11. Аналіз фінансових результатів і рентабельності виробництва	155
1.11.1. Значення, завдання, напрямки та інформаційне забезпечення аналізу фінансових результатів підприємств.....	155
1.11.2. Аналіз рівня, динаміки, структури та якості фінансових результатів ...	158
1.11.3. Аналіз фінансових результатів від різних видів діяльності.....	165
1.11.4. Оцінка рентабельності діяльності підприємства	176
1.11.5. Визначення резервів зростання прибутку та рентабельності	180
Тема 1.12. Аналіз зовнішньо-економічній діяльності підприємства	183
1.12.1. Аналіз ринку у підприємства	183
1.12.2. Джерела інформації та основні завдання аналізу зовнішньо-економічної діяльності підприємств.....	184
1.12.3. Оцінка основних показників діяльності фірми.....	185
1.12.4. Аналіз поточних результатів зовнішньоекономічної діяльності	187

1.12.5. Оцінка ефективності зовнішньоекономічної діяльності підприємства	188
Тема 1.13. Специфіка економічного аналізу діяльності підприємств торгівлі	189
1.13.1. Задачі і джерела аналізу	189
1.13.2. Аналіз впливу зміни товарних запасів та виробничих ресурсів на обсяг товарообороту.	191
1.13.3. Аналіз використання торговельної мережі.....	197
1.13.4. Аналіз витрат, доходів та фінансових результатів діяльності торговельного підприємства	199
1.13.5. Загальна оцінка економічного стану торговельного підприємства.....	207
Тема 1.14. Специфіка економічного аналізу діяльності банківських установ.....	209
1.14.1. Задачі і джерела аналізу	209
1.14.2. Аналіз ефективності діяльності банківських установ	219
Тема 1.15. Узагальнення результатів економічного аналізу	255
 Розділ II. ФІНАНСОВО-ІНВЕСТИЦІЙНИЙ АНАЛІЗ	265
Тема 2.1. Теоретичні основи фінансово-інвестиційного аналізу	265
2.1.1. Значення, сутність, напрями і завдання фінансово-інвестиційного аналізу	265
2.1.2. Методичні прийоми (способи) фінансово-інвестиційного аналізу	266
2.1.3. Методи обліку фактора часу у фінансових операціях Дисконтування і нарощування.....	267
2.1.4. Оцінка потоків платежів.....	269
2.1.5. Інформаційне забезпечення фінансово-інвестиційного аналізу	274
Тема 2.2. Загальна оцінка фінансового стану підприємства	277
2.2.1. Аналіз складу і структури активів підприємства	278
2.2.2. Аналіз оборотних активів (обігових коштів) підприємства.....	281
2.2.3. Класифікація джерел фінансування.....	288
2.2.4. Аналіз джерел формування основного і оборотного капіталу	288
2.2.5. Порівняльний аналітичний баланс	291
Тема 2.3. Аналіз фінансової стійкості	297
2.3.1. Значення та завдання аналізу	297
2.3.2. Система показників фінансової стійкості	298
2.3.3. Аналіз фінансової стійкості.....	300
Тема 2.4. Аналіз платоспроможності та ліквідності	304
2.4.1. Сутність та ознаки ліквідності.....	304
2.4.2. Система показників платоспроможності та ліквідності.....	306
Тема 2.5. Аналіз грошових потоків та кредитоспроможності підприємства	310
2.5.1. Аналіз грошових потоків підприємства.....	310
2.5.2. Аналіз дебіторської та кредиторської заборгованості	313
2.5.3. Аналіз кредитоспроможності підприємства	320
Тема 2.6. Аналіз формування та ефективності використання капіталу. Оцінювання виробничо-фінансового левериджу	325
2.6.1. Аналіз формування структури і руху капіталу	326
2.6.2. Аналіз прибутковості (рентабельності) капіталу підприємств	327
2.6.3. Аналіз прибутковості вкладеного капіталу.....	328

2.6.4. Оцінка доцільності залучення позикового капіталу.....	329
Тема 2.7. Аналіз ділової активності та інвестиційної привабливості підприємства ...	331
2.7.1. Значення та завдання аналізу	331
2.7.2. Аналіз ділової активності підприємства	331
2.7.3. Методичні основи визначення інвестиційної привабливості підприємств	333
Тема 2.8. Короткостроковий прогноз фінансового стану підприємства.....	335
Прогнозування банкрутства	335
2.8.1. Суть, завдання і етапи фінансового прогнозування	335
2.8.2. Аналіз імовірності банкрутства підприємства	338
Тема 2.9. Методи оцінки ефективності інвестиційних проектів	345
2.9.1. Класифікація методів аналізу інвестиційних проектів.....	345
2.9.2. Метод чистої сучасної вартості	346
2.9.3. Індекс рентабельності проекту	348
2.9.4. Внутрішня норма доходності.....	349
2.9.5. Методи оптимізації в інвестиційному аналізі.....	352
2.9.6. Види ризиків інвестиційних проектів.....	352
2.9.7. Аспекти аналізу інвестиційних проектів	355
Тема 2.10. Аналіз операцій з цінними паперами	366
2.10.1. Види цінних паперів	366
2.10.2. Облігації та їх основні характеристики	368
2.10.3. Оцінка облігацій та їх доходності.....	369
2.10.4. Цінні папери з виплатою відсотків у момент погашення	371
2.10.5. Види та оцінка акцій	371
2.10.6. Доходність та основні аналітичні показники акцій	373
Розділ III. СТРАТЕГІЧНИЙ АНАЛІЗ	377
Тема 3.1. Теоретико-методологічні засади стратегічного аналізу	377
3.1.1. Зміст і призначення стратегії підприємства у конкурентному середовищі	377
3.1.2. Суть, зміст, мета, предмет та об'єкти стратегічного аналізу.....	379
3.1.3. Стратегічний аналіз в управлінні підприємством	381
3.1.4. Види стратегій та їх характеристика	384
3.1.5. Стратегічний аналіз середовища	387
3.1.6. SWOT-аналіз.....	389
3.1.7. Використання методу SPACE В стратегічному аналізі.....	394
3.1.8. Методи прогнозування в стратегічному аналізі.....	399
3.1.9. Інформаційне забезпечення стратегічного аналізу	403
Тема 3.2. Аналіз корпоративної стратегії. Конкурентний аналіз	406
3.2.1. Аналіз і формування корпоративних стратегій	407
3.2.2. Принципи розробки корпоративних стратегій	411
3.2.3. Оцінка привабливості видів діяльності	412
3.2.4. Використання матриці «Зростання галузі / Частка ринку» (модель BCG) в стратегічному аналізі.....	413
3.2.5. Аналіз стратегічних позицій за допомогою матриці «Привабливість ринку – конкурентні переваги» (модель GE/McKinsey)	418

3.2.6. Матриця спрямованої політики ADL/LC (Life-Cycle)	424
3.2.7. Використання бенчмаркетингу у стратегічному аналізі.....	430
Тема 3.3. Аналіз стратегії виробничої діяльності підприємства	434
3.3.1. Завдання, мета та етапи аналізу виробничої стратегії	434
3.3.2. Визначення напрямків та змісту виробничої стратегії підприємства	436
3.3.3. Прогнозування виробничої діяльності підприємства: поняття, роль, види і методи	440
3.3.4. Виробнича функція, її значення в стратегічному аналізі обсягів виробництва	446
3.3.5. Витрати виробництва, їх оптимізація.....	448
Тема 3.4. Аналіз розподілу ресурсів та розроблення ресурсних стратегій	452
3.4.1. Ресурсні стратегії: завдання, види і фактори формування	452
3.4.2. Стратегія матеріально-сировинних ресурсів.....	455
3.4.3. Стратегія трудових ресурсів.....	459
3.4.4. Стратегія інформаційних ресурсів.....	462
3.4.5. Стратегія енергетичних ресурсів	464
Тема 3.5. Стратегія структури капіталу.....	465
3.5.1. Структура капіталу і ризик. Операційний і фінансовий леверидж ..	465
3.5.2. Політика стратегії структури капіталу.....	469
3.5.3. Аналіз структури капіталу відповідно до стратегії його розвитку і показників, зумовлених нею	471
Тема 3.6. Розробка стратегії інвестиційної діяльності	478
3.6.1. Сутність та принципи інвестиційної стратегії.....	478
3.6.2. Інвестиційна стратегія та перспективна спрямованість інвестиційної діяльності.....	479
3.6.3. Етапи розробки та критерії оцінки інвестиційної стратегії.....	480
3.6.4. Інвестиційні ресурси та стратегія їх формування в інвестиційному процесі	482
Тема 3.7. Розробка і аналіз стратегії інноваційної діяльності	487
3.7.1. Поняття та особливості інноваційної стратегії підприємства. Етапи розробки.....	487
3.7.2. Типи інноваційних стратегій.....	489
3.7.3. Розроблення і обґрунтування інноваційної стратегії	491
3.7.4. Форми і засоби фінансування інновацій	492
Тема 3.8. Тема 3.8. Стратегічний аналіз фінансових результатів і фінансових потреб	495
3.8.1. Сутність і завдання фінансової стратегії	495
3.8.2. Прогноз фінансових показників діяльності підприємства.....	496
3.8.3. Формування і реалізація фінансової стратегії	499
3.8.4. Методика стратегічного аналізу на основі проеКТованих фінансових звітів	500
Термінологічний словник-глосарій.....	506
Перелік рекомендованої літератури.....	572
Додатки	574

Розділ I

ЕКОНОМІЧНИЙ АНАЛІЗ

ЧАСТИНА 1.

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ЕКОНОМІЧНОГО АНАЛІЗУ

Тема 1.1. НАУКОВІ ОСНОВИ ЕКОНОМІЧНОГО АНАЛІЗУ

- 1.1.1. *Суть, мета та основні завдання економічного аналізу*
- 1.1.2. *Предмет, об'єкти економічного аналізу та основні його принципи Місце економічного аналізу в системі дисциплін та його зв'язок з іншими науками*
- 1.1.4. *Поняття, економічна сутність господарських резервів та їх класифікація*
- 1.1.5. *Структура аналітичного процесу та основні форми викладення аналітичного матеріалу*

1.1.1. Суть, мета та основні завдання економічного аналізу

Вивчення явищ природи і суспільного життя неможливо без аналізу. *Аналіз* (від грецького — *analysis*) буквально означає розчленування, розклад об'єкту, що вивчається, на частини, елементи, на внутрішньо притаманні цьому об'єкту складові (умовні або реальні). Аналіз виступає в діалектичному, суперечливому єднанні з поняттям «синтез» — поєднанням раніше розчленованих елементів об'єкта, що вивчається, в єдине ціле. Це дозволить заглянути в середину досліджуваного предмета, явища, процесу, зрозуміти його внутрішню суть, визначити роль кожного елемента та його залежність від різних впливів внутрішнього та зовнішнього характеру.

Економічний аналіз як наукова дисципліна — це система спеціальних знань, пов'язана з дослідженням існуючих економічних процесів і господарських комплексів, темпів, пропорцій, а також тенденцій розвитку, виявленням глибинної їх суті і причин, що спричиняють різні відхилення від запланованих показників, договірних зобов'язань, виробничих потужностей та об'єктивною оцінкою їх виконання.

Економічний аналіз досліджує явища та процеси на макро- (на рівні світової і національної економіки та її окремих галузей) та мікрорівнях (на рівні окремих суб'єктів господарювання). Комплексний економічний аналіз виробничо-фінансової діяльності займає центральне місце в системі управління підприємством. На його основі розробляються і обґрунтовуються

управлінські рішення. Економічний аналіз передус рішенням і діям, обґрунтовує їх і є основою наукового управління виробництвом, забезпечує його ефективність.

Отже, **економічний аналіз** є методом вивчення економічних об'єктів, процесів, явищ та взаємозв'язків між ними.

Окремо необхідно вказати на можливості економічного аналізу як засобу, який сприяє управлінню підприємством. Економічний аналіз забезпечує необхідне обґрунтування планових та розрахункових показників, оскільки його оцінки досягнутого рівня виробництва і витрачання ресурсів, з одного боку, попиту, ринкових цін та ефективності роботи — з іншого, є необхідною умовою планування діяльності підприємства. Економічний аналіз господарської діяльності є засобом не лише обґрунтування планів, а й контролю за виконанням їх з метою виявлення недоліків, помилок і оперативного впливу на економічні процеси, коригування планів та управлінських рішень.

Велику роль відводять аналізу при визначенні та використанні резервів підвищення ефективності діяльності суб'єктів господарювання в конкретному середовищі на основі використання досягнень науково-технічного прогресу та передового досвіду.

Економіка як наука широко користується методом аналізу, який залежно від об'єкта дослідження одержав назву «економічний аналіз», «техніко-економічний аналіз», «аналіз господарської діяльності підприємства», чи «аналіз виробничо-господарської діяльності підприємства».

Метою економічного аналізу є вивчення наслідків діяльності всіх підприємств і господарських об'єктів, визначення впливу факторів на їх відхилення для виявлення в подальшому недоліків і резервів, а також розробка заходів, спрямованих на відновлення і збільшення обсягів виробництва та реалізації, підвищення ефективності та стабільності їхньої роботи.

Виникнення та становлення будь-якої науки зумовлюються нагальними потребами господарської практики. Розвиток економічного аналізу спричиняється необхідністю періодичної оцінки стану господарських процесів, загальних результатів і нових напрямів у роботі. У зв'язку з цим економічний аналіз вирішує наступні **завдання**:

1. Вивчення механізму дії економічних законів, визначення закономірностей і тенденцій економічних явищ та процесів у конкретних умовах підприємства.
2. Об'єктивна оцінка роботи підприємства, його підрозділів, окремих виконавців з точки зору контролю за виконанням ними планів, договірних зобов'язань, зміни основних показників в динаміці. Виявлення впливу факторів і причин на відхилення проти завдань і даних за попередні роки.
3. Виявлення та організація використання резервів підвищення ефективності виробництва, підготовка відповідних управлінських рішень для їх реалізації на основі вивчення передового досвіду та досягнень науки та практики.
4. Вивчення новачій та аналіз їх ефективності за конкретних умов даного суб'єкта, зокрема впровадження нової техніки, технології, організації праці та виробництва на даному суб'єкті.
5. Оцінювання ступеня фінансових та операційних ризиків і вироблення внутрішніх механізмів управління ними з метою зміцнення ринкових позицій підприємства та підвищення ефективності виробництва.
6. Дослідження конкурентоспроможності підприємства та кон'юнктури ринку.
7. Розробка проекту управлінських рішень для усунення виявлених недоліків та освоєння резервів підвищення ефективності господарської діяльності.

Окремі завдання різняться між собою методикою розрахунків, але для будь-якої аналітичної роботи характерна вироблена практикою послідовність. Завдання економічного аналізу не вичерпуються наведеним вище переліком, вони трансформуються внаслідок змін підходів і вимог до економічного аналізу.

1.1.2. Предмет, об'єкти економічного аналізу та основні його принципи

Об'єкти аналізу — це результати господарської діяльності підприємства, в якій насамперед виділяють технічні, економічні, соціальні та природоохоронні процеси. Усі об'єкти аналізу у своїй сукупності є предметом економічного аналізу. Систематизований перелік об'єктів чи питань аналізу, що вивчаються в курсі, являють його зміст.

Предметом економічного аналізу є вивчення причинно-наслідкових зв'язків і залежностей економічних явищ та процесів господарської діяльності, що дозволяє розкрити їх сутність і на цій основі дати правильну оцінку досягнутим результатам, виявити резерви підвищення ефективності виробництва, обґрунтувати плани і відповідні управлінські рішення.

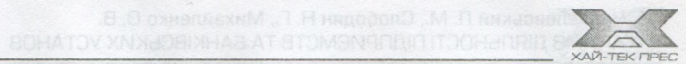
Класифікація, систематизація, моделювання, зміна причинно-наслідкових зв'язків є головним методологічним питанням в аналізі господарської діяльності. Проведення аналітичних досліджень повинні відповідати певним методологічним принципам, серед яких слід виділити науковість, об'єктивність аналітичних висновків, системність і комплексність, вибір основної ланки, конкретність і дієвість, оперативність, плановість і ефективність, масовість, державність. Розкриємо сутність найважливіших з них.

- 1. Аналіз повинен носити науковий характер**, тобто базуватися на положеннях діалектичної теорії пізнання, враховувати вимоги економічних законів розвитку підприємства, використовувати досягнення НТП і передового досвіду, нові методи економічних досліджень, із застосуванням економіко-математичного апарату та комп'ютерної техніки.
- 2. Аналіз господарської діяльності повинен бути об'єктивним і точним.** Він повинен базуватися на достовірній, перевіреній інформації, яка реально відображає об'єктивну дійсність, а висновки його повинні обґрунтовуватися точними аналітичними розрахунками. Недостатня об'єктивність результатів аналізу спричинює прийняття невірних або шкідливих рішень.

Основними причинами необ'єктивних висновків є такі:

- недостовірна інформація про стан аналізованого об'єкта;
- тенденційність, упередженість у відборі вихідної інформації;
- підбір фактів для обґрунтування заздалегідь прийнятого рішення з ігноруванням факторів, що не підтверджують цього;
- використання невідповідних до ситуації прийомів чи моделей форм взаємозв'язку між показниками.

- 3. Принцип системності і комплексності** вимагає розгляду всіх явищ і процесів господарської діяльності як складових частин єдиної системи, взаємопов'язаних у комплексі.
- 4. Принцип основної ланки** передбачає виділення у системі однієї основної частини, яка в даний момент для підприємства є суттєвою, а інші частини другорядні. Вибір основної ланки диктується завданням аналізу.



- Дотримання перелічених принципів є необхідною умовою проведення аналітичних досліджень в певній послідовності, яку доцільно розбити на три етапи:

- строки проведення аналізу;
- коло виконавців з їх розподілом за розділами (темами) аналізу;
- джерела інформації;
- період, який охоплюватиме аналіз;
- розробка макетів аналітичних таблиць.

П'ятий етап — аналіз факторів і причин впливу на результативні показники (аналітичний). На цьому етапі відбувається класифікація показників, формалізація зв'язків між ними, побудова моделей, визначення розміру впливу факторів спеціальними методичними прийомами, виявлення причин зміни економічних явищ, що вивчаються, тобто:

- 11

- визначається вплив кожного фактора на підсумковий показник;
- виявляються втрати та оцінюється діяльність господарського об'єкта.

III етап — узагальнення результатів, висновки та пропозиції (заключний).

На цьому етапі узагальнюються та оформлюються результати аналізу, узагальнюються резерви, розроблюються пропозиції щодо прийняття рішень за результатами аналізу. Традиційно готується пояснювальна записка до річного звіту та доповідні записки керівництву об'єкта з окремих тем проведеного аналізу. Також цей етап націлений на розробку організаційно-технічних заходів по усуненню виявлених у результаті аналізу недоліків та використання виявлених резервів підвищення ефективності промислового виробництва.

1.1.3. Місце економічного аналізу в системі дисциплін та його зв'язок з іншими науками

У широкому значенні аналіз є методом людського пізнання явищ природи і суспільства. Тому він знаходить застосування в усіх науках і виконує роль наукового аналізу або наукового дослідження.

Аналіз виробничо-господарської діяльності як практична функція управління цією діяльністю в процесі становлення і розвитку викликав до життя науковий напрям по дослідженню стану і вдосконаленню цієї функції з метою підвищення її ефективності.

Для успішного виконання цієї ролі в складній системі економічного управління суспільним виробництвом на різних його рівнях виникла потреба в спеціальних теоретичних знаннях про аналіз виробничо-господарської діяльності; його предмет і метод; місце і роль у системі управління; його зміст і задачі; методики аналізу і принципи їх удосконалення; раціональну організацію аналізу в управлінні.

Вироблення і систематизація цих знань перетворили даний науковий напрям у спеціальну економічну науку. Аналіз виробничо-господарської діяльності став соціальною наукою, що відповідає потребам практики в поліпшенні функцій аналізу в системі економічного управління.

Становлення та розвиток аналізу визначили його місце в системі суспільних наук і зв'язок з ними. Економічний аналіз вивчає економічний, технічний та соціальний аспекти роботи виробничо-господарських об'єктів, всі різноманітні форми виробничо-господарської діяльності та їх взаємозв'язок. Саме тому для вивчення свого предмета теорія економічного аналізу синтезувала елементи ряду сфер знань: галузевих економік, соціології, фінансування і кредитування, організації і планування виробництва, технічного нормування, контролю якості продукції, бухгалтерського, оперативного та статистичного обліку, менеджменту, комерційної діяльності та маркетингу, інших наук.

У свою чергу елементи аналізу використовуються іншими економічними науками, в яких аналізуються окремі сторони виробничо-господарської діяльності при викладанні основного змісту цих наук. Підсилення елементів економічного дослідження в інших науках сприяє їх збагаченню і, в той же час, є необхідною передумовою розвитку теорії економічного аналізу.

Економічний аналіз — спеціальна галузь знань, становлення якої як науки обумовлювалося об'єктивними вимогами і умовами, які властиві появі будь-якої нової галузі наукових

знань. Перша з них — практична потреба. Друга умова пов'язана з розвитком самої науки в цілому і її окремих галузей. З розвитком науки відбувається і диференціація її галузей. Економічний аналіз сформувався в результаті диференціації суспільних наук. Раніше окремі форми економічного аналізу були притаманні переважно обліковим наукам: бухгалтерському обліку, статистиці. Але по мірі заглиблення економічної роботи на підприємствах виникла необхідність в виділенні аналізу як відокремленої системи знань, оскільки облікові дисципліни вже не здатні були відповісти на всі вимоги практики.

Економічний аналіз дуже тісно пов'язаний з багатьма економічними і неекономічними науками. Ці зв'язки з відокремленням аналізу не тільки не звужуються, а, навпаки, стають ще більш численними, що обумовлено в першу чергу місцем аналізу в системі економічних наук, його методологічним характером і тією роллю, яку він виконує в системі управління виробництвом на підприємстві.

В першу чергу серед наук, з якими пов'язаний аналіз господарської діяльності, потрібно виділити *економічну теорію*. Вона вивчає економічні закони, механізм їх дії, і створює теоретичну основу для розвитку всіх економічних дисциплін. При проведенні аналітичних досліджень необхідно враховувати дію цих законів. В свою чергу аналіз господарської діяльності певним чином сприяє розвитку економічної теорії. Численні аналітичні дослідження накопичують факти прояви тих чи інших економічних законів. Вивчення цих даних дозволяє формувати нові, раніше невідомі закони, робити глобальні прогнози розвитку економіки країни або світової економіки.

Економічний аналіз як наука в своїй основі містить теоретичні аспекти вивчення навколишнього світу, визначений такою наукою, як *філософія*, теорія пізнання. Знання основних засад філософії забезпечує об'єктивність і правильність сприймання суті явищ і процесів, що відбуваються в економіці.

Згідно з теорією пізнання вивчення об'єктивної реальності через осмислення вимагає формалізації, тобто розгляду явищ у спрощеному формалізованому вигляді і з використанням математичної логіки, формул, рівнянь зв'язку, символів, графіків і схем, що широко застосовуються в економічному аналізі.

Все це також можна перенести і на *взаємозв'язок аналізу з галузевими економіками*. Глибокий аналіз господарської діяльності підприємства неможливо провести, якщо не знаєш економіку галузі і організацію виробництва на підприємстві, яке аналізується. В свою чергу результати економічного аналізу використовуються для удосконалення організації виробництва, упровадження наукової організації праці, передового досвіду. Аналіз сприяє підйому економіки конкретних підприємств і галузі в цілому.

Економічний аналіз дуже тісно пов'язаний з *плануванням і управлінням підприємством*.

В аналізі широко використовуються планові та розрахункові матеріали. Тому аналітик повинен добре знати основи державного регулювання економіки і методикку планування виробництва підприємства, яке аналізується. В той же час науково обгрунтоване планування управління національною економікою і підприємствами неможливо здійснювати без широкого використання результатів економічного аналізу. Він створює інформаційну базу для розробки планів і вибору найбільш доцільних управлінських рішень.

Економічний аналіз як прикладна наука тісно пов'язаний із *статистикою*, якою розроблено багато методичних прийомів оброблення та аналізу інформації. Відмінність між дисциплінами, зокрема, в тому, що статистика узагальнює, усереднює дані в територіальному

чи галузевому плані, оскільки мета статистики — виявити загальні принципи і тенденції розвитку економіки. Економічний аналіз на відміну від статистики концентрує увагу на відхиленнях від тенденцій, вивчаючи інформацію в конкретних умовах (за місцем, часом) з метою визначення причин відхилення від очікуваного чи досягнутого раніше результату, тенденцій розвитку.

Зв'язок аналізу з *бухгалтерським обліком* також має двоїстий характер. З одного боку, дані бухгалтерського обліку є головним джерелом інформації при аналізі господарської діяльності. Не знаючи методики бухгалтерського обліку і складу звітності, дуже важко підібрати для аналізу необхідні матеріали і перевірити їх доброякісність. З іншого боку, вимоги, які ставляться перед аналізом, так чи інакше переадресовуються бухгалтерського обліку. Щоб більш якісно забезпечити аналіз інформацією, зробити її більш оперативною, доступною і зрозумілою, вся система бухгалтерського обліку постійно удосконалюється. Для більшої своєї аналітичності бухгалтерський облік змінює форми і зміст реєстрів, порядок документообігу тощо.

Економічний аналіз тісно пов'язаний також з *фінансуванням і кредитуванням підприємств*. Без знання діючого порядку фінансування і кредитування відповідних галузей національної економіки, взаємозв'язків з фінансовими і кредитними органами і закладами неможливо кваліфіковано проводити аналіз господарської діяльності. З іншого боку, ставки відрахувань до бюджету, умови отримання кредитів, проценти виплат за користування кредитами і інший фінансово-кредитний інструментарій постійно удосконалюється з урахуванням результатів аналізу, який показує ефективність впливу цих важелів на виробництво.

Серед наук не економічного напрямлення в першу чергу слід виділити *математичні і технологічні*. Необхідність рішення складних економічних задач стала потужним стимулом розвитку *математики*. Тут достатньо згадати хоча б історію виникнення математичного програмування. Використання в аналітичних дослідженнях математичних методів суттєво підвищило їх авторитет. Аналіз став більш глибоким, обґрунтованим. За допомогою цих методів він може проводитися більш оперативно, охоплювати більшу кількість об'єктів, вивчати значно більше інформації.

Не можна аналізувати той чи інший процес виробництва не знаючи особливостей *технологій*. Тільки інформований в цій галузі економіст може об'єктивно оцінити результати виробництва, зробити корисні рекомендації по їх поліпшенню. В той же час треба відмітити, що сама технологія виробництва прагне бути більш ефективною і її удосконалення неможливо без аналітичних досліджень. Яркий приклад цьому — використання методики функціонально — вартісного аналізу.

Результати економічного аналізу є базою для наукового обґрунтування таких наук, як *організація виробництва, планування, нормування, менеджмент, маркетинг*, а він використовує встановлені цими науками положення та їх науковий апарат для вивчення виробничо-господарської діяльності об'єктів, що аналізуються, об'єктивної її оцінки та визначення можливостей її подальшого покращання.

1.1.4. Поняття, економічна сутність господарських резервів та їх класифікація

Обов'язковою умовою будь-якого матеріального виробництва є забезпеченість відповідними ресурсами. Ощадливе їх використання — це повсякденна турбота і обов'язок кожного

підприємства. Зменшення питомого витрачання ресурсів на одиницю кінцевої продукції приводить до зростання ефективності суспільного виробництва, поліпшує всі показники самого виробника.

Існує чимало видів ресурсів, серед них — природні, виробничі, інтелектуальні, фінансові, валютні тощо. Для виробництва придатна така **класифікація ресурсів**: трудові ресурси, основні засоби і предмети праці. Важливими виробничими ресурсами є простір (земельна площа) і час. Ресурси можуть бути вихідні, природні і похідні, штучні. До останніх належать товарні, фінансові, наукові та ін.

У процесі виробництва ресурси починають взаємодіяти один з одним. Такі взаємодії мають форму факторів (чинників).

Фактор — це рушійна сила будь-якого процесу або явища, який визначає їх характер та результат. Інакше кажучи, **фактор** — це причина, яка впливає на певний результат (наслідок).

На виробництві мають місце чимало причинно-наслідкових зв'язків, а отже, факторів, виявлення, вимір і вивчення яких — важливе завдання економічного аналізу.

Фактори класифікують згідно з певними ознаками:

- відповідно до простих елементів праці;
- за місцем дії;
- за змістом досліджуваних явищ (кількісні і якісні);
- за ступенем охоплення (загальні (комплексні) і часткові (специфічні));
- за ступенем синтезу (основні та другорядні);
- за способом формування (об'єктивні й суб'єктивні);
- за напрямом дії (позитивні і негативні);
- за характером відображення економічних явищ (об'єктивні й суб'єктивні).

З негативними факторами часто пов'язують резерви виробництва. Отже, фактор — попередник виникнення резервів виробництва.

Аналіз виробничо-господарської діяльності є важливим засобом виявлення резервів підвищення ефективності виробництва. Для значного підвищення матеріального і культурного рівня життя народу на основі високих темпів розвитку промислового виробництва та підвищення його ефективності необхідно розгорнути пошук резервів на всіх напрямках і досягти їх повного використання. Пошук резервів значно полегшиться, якщо користуватися їх науковою класифікацією.

Резерви класифікуються за: місцем утворення; простими моментами процесів праці; способами виявлення; строками використання; характером впливу на результати виробництва; напрямками мобілізації на базі вдосконалення.

Класифікація резервів за кількома ознаками, що рекомендується для використання в аналізі, показана на малюнку 1.1.

Групування резервів за місцем їх утворення дозволяє встановити, від яких органів управління залежить їх використання. Слід пам'ятати, що відповідно до цього групування розрізняються народногосподарські, галузеві, регіональні, внутрішньовиробничі резерви.

Діючі класифікації резервів мають багато спільного з класифікаціями факторів.

Отже, економічний аналіз виробничо-господарської діяльності є важливим елементом управління, дійовим знаряддям керівництва та контролю, засобом укріплення комерційного розрахунку та втілення режиму економії, сприяє технічному прогресу, узагальненню та поширенню передового досвіду, ліквідації недоліків у роботі, виявленню та мобілізації резервів, демократизації управління.

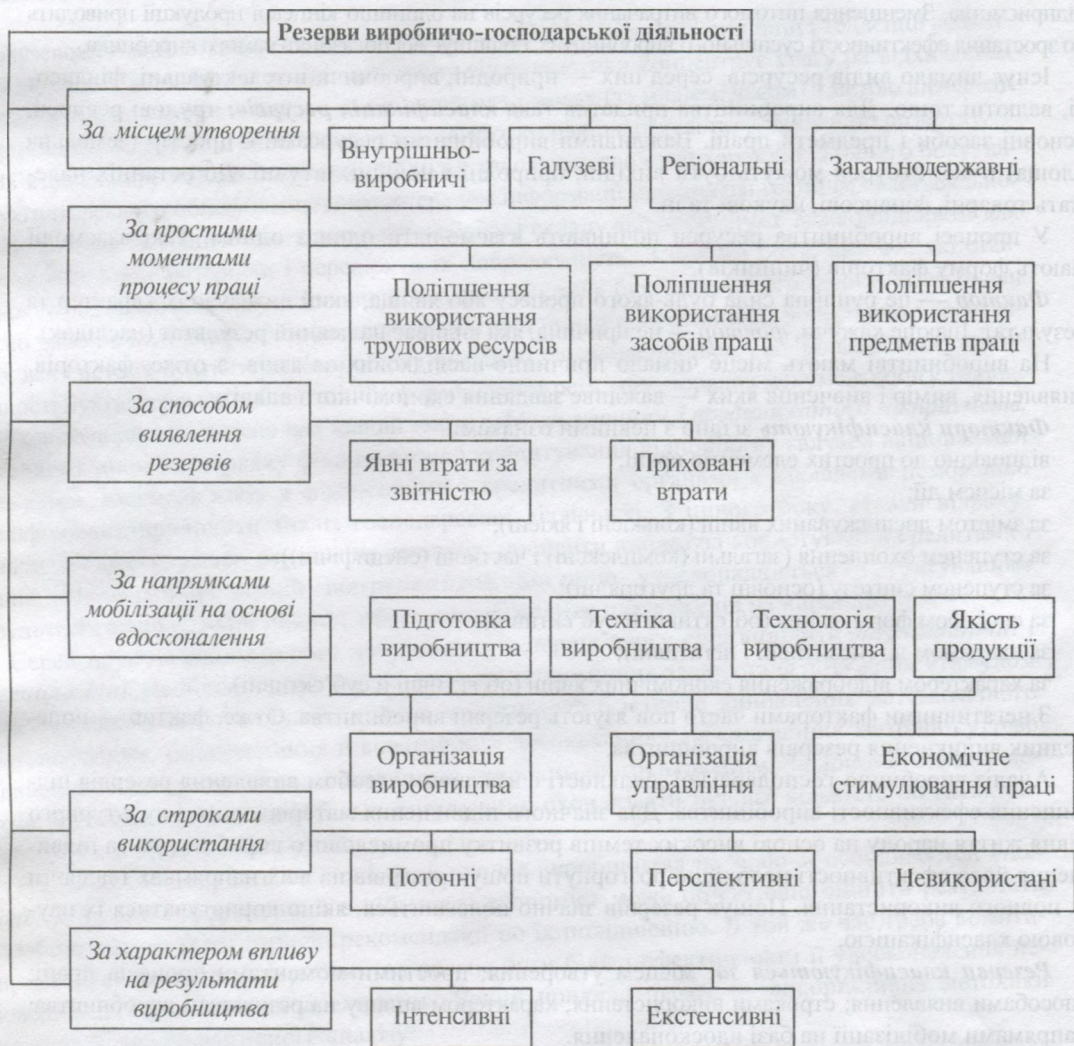


Рис. 1.1. Класифікація резервів за ознаками

Інакше кажучи, аналіз виробничо-господарської діяльності вивчає економічні процеси підприємств та об'єднань в їх органічному зв'язку з метою оцінки результатів господарської діяльності і виявлення резервів, тобто з властивого лише йому боку, що і визначає предмет вивчення.

1.1.5. Структура аналітичного процесу та основні форми викладення аналітичного матеріалу

Аналітичний процес складається з кількох видів самостійних робіт, кожна з яких у свою чергу поділяють на самостійні операції.

Аналітична операція — це дія над економічним цифровим матеріалом (даними, інформацією) з метою одержання різних проміжних або кінцевих показників аналітичного характеру, що можуть бути використані для розроблення і прийняття управлінських рішень.

Аналітичні операції бувають трьох типів — механічні, переробні та творчі.

Механічні операції — це пошук і одержання різних звітних, планово-нормативних та позаоблікових даних, передавання та зберігання інформації, запис у формі таблиць.

Переробні операції — це виконання різних математичних розрахунків, систематизація, групування, елімінування та інші аналітичні дії.

Творчі операції — це складання та формування аналітичних висновків, розроблення рекомендацій, пропозицій тощо.

Всі три типи операцій тісно пов'язані між собою. Вдосконалення економічного аналізу йде в напрямі скорочення, спрощення, механізації та автоматизації саме механічних та переробних операцій, а застосування системного підходу до економічного аналізу дозволяє також формалізувати та уніфікувати і творчі операції.

Аналітична номенклатура (перелік) визначається змістом господарської діяльності конкретного підприємства та формується за допомогою **системи аналітичних показників та їх цифрових значень**. На різних етапах економічного аналізу аналітична номенклатура може мати різну форму та склад.

Система показників — це впорядкована їх множина, в якій кожен показник дає кількісну чи якісну характеристику певної сторони господарської діяльності, має властивості звідності та подільності, пов'язаний з іншими, але не дублює їх.

В аналізі використовується велика кількість різноякісних показників і тому потрібні їх групування і систематизація.

Показники, що застосовуються в аналітичних розрахунках, носять назву «аналітичні показники». Всі вони перебувають у причинно-наслідковому зв'язку і класифікуються за наступними ознаками.

За ознакою їх ролі в причинно-наслідковому зв'язку показники поділяються на:

- **результативні** (зазнають впливу інших показників);
- **факторні** (впливають на результативний показник).

За змістом досліджуваних явищ показники поділяють на:

- **кількісні** (відображають розмір аналізованих об'єктів і кількісні зміни, що в них відбуваються, а також величину дії відповідних факторів, обсяг різного виду ресурсів, результат господарської діяльності);
- **якісні** (характеризують суттєві властивості окремих об'єктів, напрямів діяльності, ефективність використання ресурсів (кожного виду чи в цілому по підприємству)).

За характером відображення економічних явищ показники поділяються на:

- **натуральні** (умовно-натуральні) (виражаються в одиницях рахунку або в різних фізичних одиницях виміру або в умовних одиницях, які використовуються для узагальненої характеристики обсягів виробництва і реалізації продукції різноманітного асортименту);
- **вартісні** (показують величину складних за складом явищ в грошових одиницях);
- **трудові** (у витратах праці).

За способом виміру:

- **абсолютні** (вимірюються в натуральних, вартісних або трудових одиницях);
- **відносні** (у відносних вимірниках і показують співвідношення яких-небудь двох абсолютних показників, вони виражаються в процентах, коефіцієнтах та індексах).



За ступенем охоплення виділяють:

- *загальні* (характеризують результат роботи підприємства незалежно від галузі і є загальноприйняті в практиці планування чи аналізу всіх підприємств);
- *часткові* (є специфічними для галузей, виробництв).

За ступенем синтезу показники, які використовуються в аналізі господарської діяльності поділяються на:

- *узагальнюючі* (використовують для узагальненої характеристики складних економічних явищ);
- *поодинокі* (відбивають окремі сторони, елементи явищ і процесів, які вивчаються);
- *допоміжні (непрямі)* (використовуються для більш повної характеристики того чи іншого об'єкта аналізу).

За способом формування розрізняють:

- *нормативні показники* (норми витрат сировини, матеріалів, палива, енергії, норми амортизації, ціни та інші);
- *планові* (дані планів економічного і соціального розвитку підприємства, планові завдання внутрішньогосподарським підрозділам);
- *облікові* (дані бухгалтерського, статистичного, оперативного обліку);
- *звітні* (дані бухгалтерської, статистичної, оперативної звітності);
- *аналітичні (оціночні)*, які розраховуються в ході самого аналізу для оцінки результатів і ефективності роботи підприємства.